

SELYEM ZSUZSA – SERESTÉLY ZALÁN (szerk.), **A teremtmények arca – tárgyak, emberek, állatok. Mészöly Miklós és Pilinszky János műveinek posztantropocén olvasatai.** Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2022. 184 l.

2021 márciusában a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Irodalomtudományi Intézetében kettős jubileumi konferenciát tartottak, amely a koronavírus okozta világjárvány következtében az online térben zajlott. A szakmai tanácskozás előadásaiból Selyem Zsuzsa és Serestély Zalán szerkesztett kötetet, amely a konferencia címét ismétli. A Pilinszky *Apokrif* című verséből származó idézet mögé sorakoznak azok az értelmező jellegű névszók – tárgyak, emberek, állatok – melyek hívószóként foglalják össze a két szerző újraolvasásának kortárs lehetőségét. A címben csupán az arc és a két szerzői név szinguláris. A kettőségtől megtisztítva azokat, az arc és a posztantropocén szavakkal maradunk. Innen egyszerű megfogalmazni azt a kérdést, hogy a kötet – koncepciója és tartalma szerint – milyen egyedi arcát villantja fel az egyes tanulmányok által a két szerzői életműnek. Ugyanakkor azt is kérdezhetjük, hogy a posztantropocén olvasat mennyire eleve kódolt ezekben az elméleti kérdésfeltevessel nem egykorú életművekben, és mennyire a konferencia előadójának önkényes opciója.

A kötet tanulmányai két nagy fejezetre oszlanak. A *Lószemoptika* Mészöly Miklós prózáját, a *Kutyák és angyalok* pedig Pilinszky János líráját tárgyzó szövegeket tartalmaz. Azt feltételezhetjük e kötet szerkezet alapján, joggal, hogy egyértelműen elválasztható és elkülönülő életművekről van szó, melyeket a műnemek is tagolnak és csak a kettős jubileum, a szerzők születésének 100. évfordulója az az alkalom, amely összeköti e két szerzőt.

Az előszóban a kötet szerkesztői a második világháború tapasztalatához, illetve napjaink ember okozta veszélyeihez képest látják izgalmasnak e két életmű felől adott válaszokat arra a kérdésre, hogy mi is az ember? Erdélyi, magyarországi és felvidéki irodalomkutatók értelmezéseit, válaszkísérleteit olvassuk a kötetben.

Az emberi és nem emberi, a humán és non humán viszonyát történetileg rendező hatalomstruktúrák érdekesítő olvasatát adja Szolláth Dávid, amikor a Mészöly-próza kapcsán az emberi és állati felfelé, illetve lefelé történő egyenrangúsításáról ír, és azt ismeretelméleti, illetve nyelvfilozófiai kérdésként látja, miközben a viselkedésminták kölcsönös és folyamatos elbizonytalanítására világít rá Mészöly prózájában. Márjánovics Diána e próza *Sötét jelek* kötetére hívja fel a figyelmet, azzal a céllal, hogy a már kanonikussá olvasott szövegek körét bővítse, még pedig oly módon, hogy a különböző szövegváltozatokra, kiadásokra és az életmű későbbi darabjaira is kitér. Ökokritikai kérdésfelvetése a háború- és erőszaktapasztalatról, a hatalom és egyén konfliktusáról szól. Márjánovics olvasatát a kötetben zökkenőmentesen folytatja Berszán István, aki a *Magasiskola* kisregényt az irodalmi írás és olvasás figyelemgyakorlatává teszi. A függés és egymásrautaltság kérdését, a kapcsolatok elevenségét az elbeszélői nézőpont és az olvasói tapasztalat felől nézi és mellékesen ugyan, de személyes természettapasztalatát is bevonja értelmezésébe a szöveg hitelességét alátámasztó érvként. Elgondolkodtató ez az eljárása, amely az irodalmiság és fikcionalizáltság ellenében munkál, és a Mészöly-prózát a valósághoz kapcsolja vissza. Kovács Péter Zoltán a kritikai konzervativizmus értelmezési modelljét alkalmazza és detektívregényként, esetenként büntény nélküli krimiként olvas újra néhány szöveget. Szabó K. Attila Mészöly *Saulusát* az ének a másik elve szerinti újrendezése felől olvassa, emberi és állati testi történésekre figyel. Alkalmazott szubjektivitásfogalma a regényt az agambeni antropológiai gépezet felfüggesztésének, a saját beszéd totalitásától való szabadulásnak a lehetőségeként látja. A narráció a szenvedés értelmének értéksemlegességét

tárja fel – foglalhatjuk össze Győri Orsolya tanulmányát. Érvéle szerint a *Ló-regényben* Mészölynek elbeszélés-technikailag is sikerül részvétlennek maradni, azaz kizárni az alá- és fölérendelő hatalmi struktúrákat. Így a részvét, pátosz, tragikum helyett intertextualitással, struktúraszervező hiánnyal szembesíti az olvasót, amint a hajóvontató lovak kínlódását leíró részhez ér.

A hiány, az elhallgatás, a csend Pilinszky poétikájában is hangsúlyos. Schein Gábor fejezetnyitó tanulmányában Pilinszky kései művészetfilozófiájához keres kontextusokat. A nyelvi kifejezést, az automatizmusokat kikezdő afázia-tapasztalat nem csak Pilinszky, hanem Beckett életrajzának is része. Schein azonban ennek a (közös) tapasztalatnak a nyelvet, a költői szó helyzetét érintő művészi megjelenítéséről, az új társiasság nyelvtanáról ír Pilinszky kapcsán. Mekis D. János a Pilinszky-líra központi alakzataként látja a dezantropomorfizmust, ahol statikus térbe kerülnek a társas magányt idéző metaforák és zoomorfizmusok. Írása szerint a vizsgált versekre jellemző nyelvi redukcionizmus és destrukció vezet autentikus költői beszédmódhoz. Pilinszky humanizmuskritikája felől indít Szávai Dorottya, aki úgy látja, hogy e költészet történelemvíziója nagyban megelőlegezi a posztantropocentrikus fordulatot, ezzel némileg megválaszolva azt a dilemmát, hogy e két szerző esetében a nonhumán perspektíva mennyire az életműből következő és mennyire a kötetben is szereplő utólagos olvasatokból következő. Szávai tétel-szerűen jelenti ki azt, hogy a Pilinszky-költészet posztzumán újraolvasása nem számolja föl/zárja ki e líra szakrális horizontját. Tehát miközben a kötet tanulmányai kortárs értelmezésekként próbálják újraolvasni és esetenként kimozdítani a Pilinszky- (és a korábbi fejezetben a Mészöly-) kánont, nem vonják vissza annak korábbi értelmezéseit. Juhász Anna Anita esszéisztikus tanulmány-nyelve – Simone Weil nyomán – a szemlélődést és belefeledkezést tartja a párbeszédre nyitott Pilinszky-olvasás módjának. Radics Viktória is személyes felütéssel indít, apokaliptikus szorongásélménye Pilinszky verseiben lelt visszhangra. Azt állítja, hogy a *Jelenésekben* és az *Apokrifben* Pilinszky az ötvenes években a költészet erejével megjósolta az ökokatasztrófát, illetve azt is, hogy az antropocentrikus európai modernitás gyászunkája magyar nyelven Pilinszky János költészetével kezdődik. Erős kijelentések ezek, melyeket az *Apokrif*ből hozott érvek támogatnak, mint az embertelenség utáni világállapot, a kozmikus részvét, a kihalás embertelen ideje.

Ez a részvét és empátia ellentmondásos párbeszédé olvasható össze azzal a részvétlenséggel, melyet a kötet Mészöly-olvasatai hangsúlyoznak. Nem csak ez a kapocs a két életmű között, melyek egymás kiegészítő mozaikdarabkáivá váltak így összeszerkesztve, és akaratlanul is összeolvasásra ösztönöznek az egymáshoz láncoló sorrendiségükben és kérdésfelvetésükben. Selyem Zsuzsa tanulmánya konkrét szöveghelyekkel fűzi egybe e két életművet, és Kertész Imre megidézésével keresi e szerzők válaszát a micsoda is az ember kérdésre. Amikor az emberi társas létezés evidenciája megszűnt, amikor „Nincs is szavam”-állapot van. Az animális és metafizikai is kiszorul a költészetből, amikor kiszolgáltatottság, kirekesztettség van, és a metaforák is stigmaként működnek a nyelvi konvenció közegében, mutat rá Selyem. A kötetfolyamot zökkenőmentesen zárja le Csehy Zoltán írása, amely a Pilinszky-korpusz irodalmi használata példáinak segítségével mutat rá olyan inter-és metatextuális referenciákra, melyek jó, de akár rossz értelemben sajátítják ki e költészetet, ugyanakkor játékba hozzák, és diskurzusteremtő energiaként járják át a Pilinszky-univerzum másságát, eddigi kirekesztettségét, aknamezőit, queereletét.

Radics Viktória Merleau-Ponty látásra, látottságára vonatkozó tanácsára figyelmeztet, amely a kötet metaforájaként is működhet. A *deux regards l'un dans l'autre* a tárgyiasító tekintet kizárásának gyakorlata, a kereszteződő tekintetekét. A kötet által is egymásra utalt

életművek az olvasatok keresztüzébe kerülnek, kölcsönös párbeszédet folytatnak az olvasóval. Már csak az a kérdés marad, hogy társakká váltak-e Mészöly és Pilinszky szövegei, és társsá tud-e válni a mindenkori olvasó ember. Miközben erre igyekszünk válaszolni, vessünk egy pillantást a kötet borítójára. Könczey Elemér saját PET című munkáját használta ehhez. A sajátos pozitív-negatív játék – azaz a fehér előlap és fekete hátlap – keretezi a mitikus figura arcát, és ami a legfontosabb, tekintetét, amely közrefogja az ajánlott kötetet. Deux regards, l'un dans l'autre!

BERKI TÍMEA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár,
Magyar Irodalomtudományi Intézet
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31
berkitimea@gmail.com

TÓTH ZSOMBOR, A hosszú reformáció jegyében. Vallási perzekúció és tanúságtétel a református irodalmi hagyományban a gyászévtizedtől 1800-ig. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 2023. 488 l.

Tóth Zsombor monográfiája az MTA-BTK Lendület *Hosszú Reformáció Kelet-Európában (1500–1800)* kutatási program részutatási eredményeit foglalja össze. A kötet elején található nagyon informatív köszönetnyilvánításból kiderül, hogy ezek a kutatások az alapokat biztosító ELKH BTK Irodalomtudományi Intézetén kívül számos intézményt és munkatársat bevontak külföldön és magyar nyelvterületen egyaránt: a Refo500 és RefoRC partnerintézményei, a Teleki-Bolyai Könyvtár, a Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár, a BBTE, a Tiszántúli Református egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár. A kolozsvári intézményekhez az szerzőt több szál is köti, hiszen a BBTE BTK Irodalomtudományi Intézetének egykori diákja és oktatója, kutatásai pedig folyamatosan kapcsolódnak az erdélyi könyvtárakhoz és forrásokhoz, az BBTE BTK Irodalomtudományi Intézete keretében működő *Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely* tevékenységeihez.

A 488 oldalas, tíz fejezetet tartalmazó, tekintélyes jegyzetapparátussal és bibliográfiával ellátott monográfia a kora újkori irodalomtörténet szempontjából jelentős tudományos eredményeket hoz felszínre.

Az bevezető fejezetek nyilvánvaló célja az, hogy eligazítsa az olvasót a szakmában most már egyre kevésbé szokatlan, de részleteiben talán még mindig nem kellőképpen ismert *hosszú reformáció* kutatásának módszertanában, bizonyítva ennek az alkalmazhatóságát a magyar irodalomtörténeti vizsgáldások terén. Az első fejezetet a szerző a módszertani és historiográfiai alapvetésnek szenteli, különös tekintettel a korszakolás hagyományos diskurzusainak revidálását tekintve. Ennek egyik aspektusa a felvilágosodás fogalma és időszaka körül kialakult ellentmondások, az 1772-es határ arbitrális és anakronisztikus volta.

A második fejezet még mindig a fogalomtisztázás és módszertani alapvetés mentén halad tovább, ugyanis a magyar nyelvterületen még újan, sőt néha idegenül hangzó hosszú reformáció koncepcióját szükséges a kutatás és a tudománytörténet perspektíváiból is felvázolni, beleértve ebbe az egyház- és társadalomtörténeti és az irodalomtörténeti perspektívákat, ugyanakkor a korlátokat is – l. a *Mire (nem) jó a hosszú reformáció* című alfejezetet –. A második fejezeten belül külön alfejezet vázolja fel a szemlélet és a módszer alkalmazhatóságát